

А.В. Симоненко. Римський импорт у сарматов Северного Причорномор'я. —

СПб., 2011. — 272 с., ил.

Зайве нагадувати археологам про важливість вивчення довізної продукції для культур залізної доби. Кількісний та якісний склад списку імпортованих речей — об'єктивний показник загального економічного розвитку певного суспільства, його торговельних зв'язків, культурних і політичних контактів. Нова праця відомого дослідника-сарматолога О.В. Симоненка присвячена античним імпортам, що надходили до сарматських племен протягом усього часу їхнього перебування у Північному Причорномор'ї, тобто в пізньоелліністичний та переважно римський періоди (II ст. до н. е. — IV ст. н. е.).

Частина цього матеріалу в широких територіальних межах Східної Європи понад сорок років тому була вивчена В.В. Кропоткіним (Кропоткин 1970). Але збільшення кількості знахідок майже вдвічі, поява нової літератури з типології та хронології окремих категорій речей закономірно спричинили появу нового дослідження. Перший його варіант вийшов німецькою (Simonenko 2008), нинішня російськомовна версія змінена та доповнена. Книга складається з двох розділів і каталогу імпортованих виробів.

Перший розділ, найбільший за обсягом, присвячений класифікації та хронології імпортованих виробів. У передмові автор пояснює нерівномірність висвітлення окремих категорій речей. До класифікації не залучена включена до каталогу червонолакова кераміка. Можна цілком погодитися з тим, що ця значна та специфічна категорія імпорту потребує окремого дослідження. Зрозуміло й те, що до роботи не включені вироби античних міст Північного Причорномор'я — червоно- та сіроглиняна кераміка, фібули тощо (винятком є деякі пред-

мети спірного походження — металеві дзеркала та ювелірні вироби). Але жодним чином не пояснено відсутність у роботі опису намиста зі скла та природних мінералів, які масово завозилися до Причорномор'я переважно з Близького Сходу, тим паче, що ця категорія імпортів всебічно проаналізована в роботах Є.М. Алексеевої (Алексеева 1975, 1978, 1982), якими скористався автор при описі фаянсових плакеток і підвісок, а також при датуванні низки комплексів.

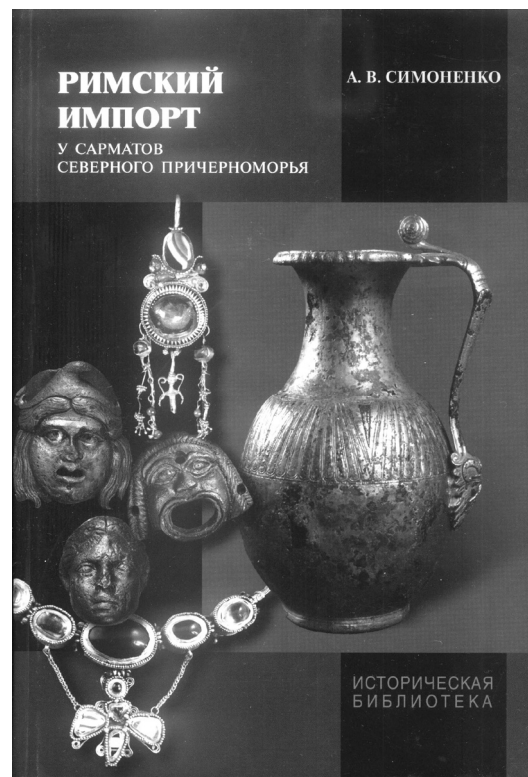
Кожній категорії знахідок, що увійшли до першого розділу, структурно відповідають окремі підрозділи. Знахідки відтворені в якісних і точних графічних малюнках (більшість з яких виконана спеціально для каталогу), а також у фотографіях. Речі піддано ретельному аналізу, висвітлено їх хронологію, наведено численні аналогії, які в багатьох випадках підкріплені ілюстраціями (що особливо цінно). Для окремих типів знахідок створено карти ареалу їх поширення, запропоновано можливі шляхи їх надходження до Східної Європи.

Розділ відкриває опис озброєння, в якому основну та найефективнішу групу знахідок становлять бронзові шоломи типу Монтефортіно, датовані II—I ст. до н. е. У подальших підрозділах проаналізовано знахідки фібул і монет різних типів, металевих дзеркал і нечисленних пряжок. Щодо кількості знахідок, важливою статтею античного імпорту для сарматів були різноманітні види срібного та бронзового посуду. Рідше трапляється скляний і фаянсовий посуд. У підрозділі «Ювелірні вироби» автор зауважує про труднощі розподілу цих здебільшого золотих прикрас на продукцію довізну (італійську, близькосхідну тощо) та місцеву (античні центри Північного Причорномор'я). На його думку, стиль причорноморських виробів римського часу продовжує традиції піз-

ньоелліністичної поліхромії, які в Західній Європі до рубежу ер уже зникли. Далі розглянуто піксиди зі слонової кістки, бронзові дзвоники, плакетки та підвіски з єгипетського фаянсу, геми. В останньому випадку, на мій погляд, автор приділяє забагато місця дискусії з опонентами щодо датування геми (вставки до персня) з Ногайчинського кургану (с. 116—123). До підрозділу «Varia» віднесено переважно рідкісні речі різних категорій — віяла, ложки, терези, фрагменти туалетної шкатулки та ключа від шкатулки, дрібна кістяна пластика. Сюди ж увійшло кілька окремо знайдених ніжок-підставок від металевого посуду. Вважаю, що доречніше було б розглянути їх у підрозділі «Металевий посуд». Підрозділ «Фігурний посуд» відкриває знахідка з кургану біля с. Балки — керамічна посудина у вигляді барана. Разом з нею автор аналізує близько двох десятків подібних речей різного походження, які поділено на типи з відповідним датуванням. Завершується перший розділ описом амфор, які в незначній кількості надходили до сарматів протягом пізнього еллінізму та римського часу.

Другий розділ книги, значно коротший за перший, присвячений хронології сарматських пам'яток. Після розгляду нинішнього стану цієї проблеми стосовно сарматської культурно-історичної спільності загалом, автор, спираючись на речові хроноіндикатори, викладає власну періодизацію сарматських пам'яток Північного Причорномор'я. О.В. Симоненко поділяє сарматські старожитності на два періоди, своєю чергою чітко розділені на фази та підфази. Періоди та фази позначені цифровими та літерними індексами. Це, на думку автора, має усунути термінологічну плутанину, яка виникає за вживання традиційних понять «ранньосарматський», «середньосарматський» і «пізньосарматський». Фахівці, обізнані у тонкощах хронології сарматського світу, краще за мене оцінять переваги нової періодизації, тим паче, що вони вже мали нагоду з нею ознайомитися (Симоненко 2004). Тож обмежуся лише зауваженням щодо верхньої межі сарматської доби в означеному регіоні. О.В. Симоненко позначає її кінцем ступеня С3 європейської хронологічної шкали — 350/380 рр. (с. 155). Але ж поховання з Дмухайлівки зі скляним конічним кубком і речами черняхівської культури він сам справедливо датує кінцем IV ст. (с. 80). А це вже, ймовірно, ступінь D1, що завершується 400/410 рр.

У підсумках автор переконливо пов'язує хвили надходження імпорту до сарматів Пів-

нічного Причорномор'я з певними історичними подіями. Першу хвилю (кінець II — перша третина I ст. до н. е.) пропонується назвати «мітрідатовою». У ній переважають пізньоелліністичні малоазійські та латенські імпорти, що є наслідком контактів сарматів з Понтійським царством часів Мітрідата Євпатора. Друга хвиля імпорту (друга половина I — середина II ст. н. е.), «римсько-боспорська», має складний історичний зміст. Частина римських речей потрапила з Танаїса та Азійського Боспору разом з кочовиками з Подоння—Поволжя, решта — з інших причорноморських античних центрів (Ольвія, Тіра, Боспор), а також з Подунав'я внаслідок прикордонних римсько-сарматських контактів. Третя хвиля (друга половина II — перша половина III ст.), «маркоманська», пов'язана з подіями Маркоманських війн у балкано-дунайських провінціях. Найпізніша група — «пізньоримська» — відображає контакти сарматів з Імперією на ступенях С2 і С3 європейської хронології. Вище я вже торкався питання про надходження римського імпорту (хай і в значній кількості) пізніше — на ступені D1.

Завершує книгу каталог, до якого увійшло 158 сарматських поховальних комплексів з імпортами та окремих знахідок сарматської доби, де міститься інформація про сотні речей уже

опублікованих і до останнього часу невідомих науковому загалу, розкиданих по музеях і фондосховищах. У статтях каталогу наведено стислі відомості про комплекс з докладним описом імпортованих предметів, вказано місце зберігання (для музеїв — з інвентарними номерами), а також подано посилання на публікації в науковій літературі. На жаль, у цих текстах (за рідкісними винятками) не названо прізвище дослідника та рік розкопок пам'ятки. У тих випадках, коли автор розкопок не опублікував матеріали, О.В. Симоненко посилається на недавню власну роботу (Simonenko 2008). Але ж відомос-

ті про більшість наведених у каталозі комплексів містяться в авторських звітах, які зберігаються в Науковому архіві Інституту археології НАН України. Посилань на ті звіти немає і це в певних випадках додасть роботи майбутнім дослідникам.

Та загалом нова книжка О.В. Симоненка, безперечно, є важливим внеском у вітчизняну археологічну й історичну науку та приверне увагу не тільки фахівців-сарматологів, але й широкого кола дослідників античної доби, євразійської хронології, давніх торговельних шляхів тощо.

Б.В. МАГОМЕДОВ

Алексеева Е.М. Античные бусы Северного Причерноморья. — М., 1975. — Ч. 1; 1978. — Ч. 2; 1982. — Ч. 3. (САИ. — Вып. Г1-12).

Кропоткин В.В. Римские импортные изделия в Восточной Европе (II в. до н. э. — V в. н. э.). — М., 1970 (САИ. — Вып. Д1-27).

Симоненко А.В. Хронология и периодизация сарматской культуры Северного Причерноморья // Сарматская культура Евразии: проблемы региональной хронологии. — Краснодар, 2004. — С. 134—173.

Simonenko A.V. Römische Importe in sarmatischen Denkmälern des nördlichen Schwarzmeergebietes // Römische Importe in sarmatischen und maiotischen Gräbern zwischen Unterer Donau und Kuban. — Mainz, 2008. — S. 3—264 (Archäologie in Eurasien. — 25).

Андрощук Ф., Зоценко В. Скандинавские древности Южной Руси. Каталог. —

Paris, 2012. — 368 p. (Occasional Monographs — 3).

Поза всяким сумнівом, скандинавські матеріали доби вікінгів викликають усюди в світі підвищену увагу науковців та й широкого кола читачів. Вони тісно пов'язані з багатовекторними та складними процесами формування багатьох європейських держав від самої Скандинавії до Британії, Франції, Італії та Київської Русі. Роль скандинавів у формуванні давньоруської державності активно дискутується вже протягом кількох століть, і, як відомо, досить часто головним чинником тут було не суто наукове, а політичне підґрунтя. Проте тут не йдеться про історію боротьби між «норманістами» й «анти-норманістами», що спалахує з певною періодичністю.

© Л.В. ЯСНОВСЬКА, 2013

Головним для науки завжди є надійні джерела для подальшого аналізу та узагальнення. Поряд з писемними суттєву роль у правильно-му висвітленні та розумінні цієї проблеми відіграють археологічні матеріали. Їхнє значення розуміли ще в середині XIX ст., коли Ганс Гільдебранд висунув питання про археологічні індикатори скандинавської присутності на території Русі. Його робота 1882 р. практично була археологічною ілюстрацією до шведського видання Вільгельма Томсена з характерною назвою «Заснування російської держави скандинавами». Від того часу розкопано чимало пам'яток і виявлено багато артефактів, пов'язаних з діяльністю скандинавів на Русі. У другій половині XX ст. були вироблені (але продовжують уточнюватися) певні критерії для